

METSÄKULTTUURIA ETELÄ-SUOMESSA

Metsäkulttuuria ja kulttuurimetsiä

Keskustelussa suomalaisen metsän menneisyydestä, nykyisyydestä ja tulevaisuudesta pohditaan yhä useammin kulttuurisia näkökulmia. Ekologisten ja taloudellisten arvojen rinnalla on tärkeää nähdä metsä osana ihmisten ja yhteisöjen kulttuuria.

Kulttuurinen näkökulma ottaa kantaa metsäympäristön käyttöön ja muutoksiin. Ajatustyössä voi keskittyä paikallisesti eteläsuomalaisen tilan, kylän tai kunnan metsällisiin juuriin. Kansalliset ja globaalit paperiteollisuuden kehitysnäkymät, bioenergia sekä luovien metsä- ja puuideoiden tarve synnyttävät puolestaan monia uusia haasteita.

Kulttuurisen kestävyuden näkökulma suhtautuu avoimesti erilaisiin vaihtoehtoihin ja sallii vastakkaisiakin näkemyksiä. Voimme pohtia henkilökohtaista metsäsuhdetta sekä paikallisia, kansallisia ja kansainvälisiä metsäriippuvuuksia.

Tässä julkaisussa tuodaan metsä ja kulttuuri esiin maanläheisesti. Esimerkkien myötä ilmenee, kuinka lähellä meitä metsä on ollut ja kuinka lähellä se yhä on.

Siltoja on Suomessa rakennettu perinteisesti puusta. Kävelysilta Helsingin Viikissä näyttää tietä uudenlaisen suunnittelun mahdollisuuksiin.

Pekka Virtanen

Sisällys

Metsäkulttuuria ja kulttuurimetsiä	2
Kulttuuria Etelä-Suomen metsissä	3
Suomi elää jatkossakin metsästä	4
Suoraa ja väärää puuta	6
Päreistä katto, sahanpurusta eristeet	7
Mustikkaa, pihkaa ja kuusenkerkkiä	8
Elettyjä maisemia ja taidetta	9
Maisemaa ja puuta	10
Tunnista ja säilytä	12
Metsä, kulttuuri, kestävyys	14

Pielisen museo/Mauno Mannelin

Suomenhevonon teki raskaan työn puun kuljetuksessa metsästä tienvarteen ryttyläisellä työmaalla.

Kulttuuria Etelä-Suomen metsissä

Metsä merkitsee eri ihmisille eri asioita, sillä suhde metsään vaihtelee suuresti. Etelä-suomalaisella metsänomistajalla on toisenlainen suhde ympäristöönsä kuin Brasilian viidakon metsästäjällä. Aikakausi, asuinpaikka, sukupuoli, ikä, koulutus, työ, elämänhistoria ja monet muut seikat vaikuttavat siihen, miten metsä koetaan ja miten metsän kanssa eletään.

Torpparin lasten käpylehmä heijastelee toisenlaista metsämaailmaa kuin nykypäivän tietokoneen metsäpeli. Tuoreen kaupunkimetsänomistajan metsäkokemus on erilainen kuin sukutilallaan metsätoita tekevällä maanviljelijällä.

Omavaraistalouden yhteisöissä opittiin käytännön kautta ympäröivä luonto, puukon käyttö, metsästyksen ja kaskeamisen salat. Tänä metsään menään mediapainotteisesti.

Kulttuuri ulottuu metsänomistajan ja metsässä liikkujan arjesta ja juhlasta koko metsäklusterin kansainvälisiin verkostoihin. Kulttuuria on metsämarjojen jalostaminen kotikeittiön tarpeisiin, ympäri-vuotinen metsätyö puun tuottamiseksi tai puukeksintöjen maailmanlaajuinen tuotteistaminen.

Hakkuukoneella kaadetaan, karsitaan ja katkotaan runkoja sekä muokataan maata taimen kasvulle sopivaksi. Taimet istutetaan istutuspaikalle.

Simo Virtanen

Joet olivat merkittävä osa metsätaloutta. Puu uitettiin jäiden lähdön jälkeen jokia pitkin sahalaitoksiin. Puuta sahattiin koskipaikkojen vesivoimalla vielä 1900-luvun alussa.

Tommi Tenhola

Simo Virtanen

Rakennus katoaa nopeasti metsän peittoon, jos asukas antaa puustolle kasvun mahdollisuuden.

Suomi elää jatkossakin metsästä

Jääkauden jälkeen Suomeen saapuneiden metsästäjäyhteisöjen jäljiltä löytyneet kiviesineet kertovat pitkään jatkuneesta eräkulttuurista. Metsää hyödynnettiin monipuolisesti, siksi 3 500 vuotta sitten loppunutta kivikautta voisi yhtä hyvin kutsua puukaudeksi.

Kivikauden ihmiset asuivat rannoilla, veden ja metsän antimien äärellä. Metsän kätköissä saattaa olla metsästäjäyhteisön asuinpaikan painauma tai sammaleen alla kalliopiiirros muinaisen rantaviivan yläpuolella.

Moni nykyinen polku, hevostie ja kulkutie on sijainnut samalla paikalla satoja vuosia. Kirkkoakaan ei rakennettu välttämättä neitseelliseen maastoon vaan hiisilehtoon tai -metsään, jossa luonnonuskonnon harjoittajat olivat yhteydessä tuonpuoleiseen maailmaan.

Keksinnöt olivat osa kulttuurin kehitystä. Rauta mahdollisti paremmat kirveet, sahat ja muut työvälineet, puulla aikaansaatu höyry uuden voimanlähteen. Puulähtöinen paperi keksittiin 1800-luvulla.

Metsiä kaskettiin ja laidunnettiin sekä puuta hankittiin omavaraistalouden tarpeisiin. Laivoilla ja tervalla käytiin ulkomaan kauppaa. Puuhiiltä myytiin kartanoiden ruukeille.

Uusi moderni metsäteollisuus kasvoi vauhdilla 1800-luvun loppua kohden. Syntyi kokonaisia vihreän kullan keskuksia kouluineen, soittokuntineen ja kauppoineen. Tehtaan olemassaolo heijastui näkyvästi koko paikkakunnan kulttuurielämään.

Erilaiset metsänäkemykset ovat olleet usein ristiriidassa keskenään. Kun 1800-luvun lopulla valtiovalta arvosteli kansan metsänkäyttötapoja, taustalla oli teollistuvan Suomen puun tarve.

Martti Kuusinen

Sami Oksa

Hallittu tulen käyttö on kuulunut satoja vuosia suomalaisen metsäkulttuuriin. Tulen avulla metsämaa otettiin kaskeksi ja kulotettiin puun taimien kasvuille sopivaksi. Nykyään tulta hyödynnetään säästöpuuryhmien poltossa, tavoitteena on lisätä elinympäristöjä metsäpaloalueiden lajeille.

Teollisuudelle haluttiin taata puun riittävyys, jonka uhkina nähtiin metsälaiduntaminen ja kaskeaminen. Tänä päivänä keskustelun aiheita ovat luonnon monimuotoisuus, energiapuu, metsänhoito, metsien virkistyskäyttö ja kulttuuriset ulottuvuudet.

Omavaraistaloudessa piti tuntea puulajien ominaisuudet ja työstötavat haravanpiikeistä isoihin työvälineisiin. Kaikki puulajit kelpasivat. Aitojen tekoon käytettiin mäntyä ja kuusta. Astioihin saatiin kansi ja pohja kuusesta, muut osat haavasta ja katajasta.

Lämpöpuu on nykyajan uusi puukeksintö, mutta esimerkiksi aidanseipään kestävyyttä parannettiin jo muinoin sen päätä polttamalla. Metsässä liikkujan nuotioon kelpasi mikä tahansa palava puu.

Tutkimuksen ja kokemuksen perusteella tiedämme, miten puuta tuotetaan kannattavasti. Valtioneuvosto hyväksyi joulukuussa 2010 tarkistetun Kansallisen metsäohjelman. Sen tavoitteena on, että Suomen metsäala kehittyi vastuulliseksi biotalouden edelläkävijäksi.

Lauri Saaristo

Sipooseen vuonna 2005 rakennettuun omakotitaloon valittiin puu ekologisena rakennusmateriaalina, samalla paikalla on sijainnut puutaloja satojen vuosien ajan. Puutalo sopii metsäiseen ympäristöön.

1990-luvulla alkoi massatuotannon ohessa näkyä uudenlaista puun arvostusta sen kulttuurisia merkityksiä painottaen. Ei ole samantekevää, mistä materiaalista, puulajista tai -yksilöstä puukoru, lahjaesine tai talo tehdään. Voidaan myös kysyä, löytyykö Suomesta tarpeeksi oikeanlaista puuta vaikkapa vaativaan soittorakennukseen.

Uusien puu- ja metsäinnovaatioiden tarpeesta puhutaan Suomessa paljon. Tehtaiden sulkeminen on lisännyt tarvetta pohtia metsien mahdollisuuksia kaikilla rintamilla, myös pienimuotoiset ja paikalliset tavoitteet mukaan lukien. Perinteitä niihin löytyy.

Puu uusiutuvana raaka-aineena tarjoaa monipuoliset mahdollisuudet biotalouden tuotteisiin. Perinteisesti puusta saadaan lautoja, lankkuja, vaneeria, sellua, puuenergiaa ja ksylitolia.

Puurakentaminen ja puutuotteet edustavat kestävää luonnonvarojen käyttöä ja sitovat hiiltä pitkäaikaisesti. Puusta saadaan uusiutuvaa energiaa, jonka käyttöä Suomen tulee lisätä 28 prosentista 38 pro-

senttiin energian loppukulutuksesta vuoteen 2020 mennessä.

Uusia mahdollisuuksia puuhun perustuville tuotteille on puutuoteteollisuudessa, rakentamisessa, älypapereissa, pakkaamisessa, bioenergiassa ja biojalosteissa sekä elintarvike- ja lääketieteellisyudessa.

Sellutehtaiden yhteyteen on suunnitteilla jalostamoja, joissa biomassasta valmistetaan biodieselin raaka-ainetta, etanolia ja kemianteollisuuden tuotteita. Nanosellun käyttömahdollisuudet nähdään monipuolisina.

Kaskeaminen oli tuottoisa mutta työtä vaativa viljelystapa satojen vuosien ajan. Kuva alun perin vuonna 1539 julkaistusta Olaus Magnuksen teoksesta Carta Marina.

Suoraa ja väärää puuta

Karhi saatiin runsasoksaista ja joustavasta kuusesta ja mäntä männyn latvasta. Naulakko tehtiin haaroittuneesta oksasta, kuppi pahkasta, piippu omenapuusta ja visakoivusta. Puun erilaisia muotoja hyödynnettiin heinähangossa, talikossa, napakairan päässä, veneen emäpuissa, viikatteessa, kaatokannun nokassa, pöydänjaloissa tai istuimissa.

Puuta taivutettiin moniin tarpeisiin. Luokiksi väännettiin rakennuksen seinällä tai erityisessä paininpuussa pajua, koivua, pihlajaa ja tuomea.

Köyden, narun ja langan raaka-aineet löytyivät sellaisenaan metsästä. Vitsa väännettiin koivun-oksasta vihdan sitomiseksi. Tuohesta saatiin kestävää köyttä. Lehmuksen kuoriosasta jalostettua pehmeää niiniköyttä käytettiin nuottakalastuksessa. Paperinaru ja viskoosilanka ovat tämän päivän metsätuotteita. Juurista, tuohesta ja pärestä tehtiin erilaisia punoksia.

Perinne ja uuden keksiminen näkyvät esimerkiksi musiikin saralla. Puupuhaltimet, kitara, viulu ja muut puusoittimet ovat uudistuneet soitinrakentajien käsissä satojen vuosien soitin- ja käsityöperinteisiin nojautuen.

Korin valmistukseen etsittiin yksivuotista pajua, soitinrakentamiseen hitaasti kasvanutta vanhaa kuusipuuta ja rakentamiseen harmaantunutta honkaa. Metsän kätköistä löytynyt puuyksilö sai välillä odotella kymmeniä vuosia oikeaan kokoon ja muotoon kasvamista.

Visa oli ennen haluttua ainespuuta kestävyytensä takia, tänään sen ulkonäköä arvostetaan enemmän. Pihlajaa pidettiin pula-aikoina tummien tuontipuiden korvikemateriaalina, mutta nyt sen värimaailmaa ei tarvitse erikseen puolustella. Koivu ja haapa ovat metsätaloudessa olleet ajoittain vähäarvoisia puita, nyt niillä on arvonsa.

Uusille metsävirikkeille on tilaa tänäkin päivänä. Matkamuistoesineiden valmistus metsän tuotteista voisi tarjota mahdollisuuksia kymmenille yrittäjille.

Puukuitukomposiitti on havuselluloosan, polymeerien ja sidosaineiden seosta. Sitä voidaan työstää kuten muovia ja siitä voidaan valaa vaikkapa soitin. Kitara voisi olla symboli puunjalostusteollisuuden uusiutumisesta.

Lusto, Suomen Metsäyhdistyksen kokoelma/
Metsätaloudellinen Valistustoimisto, Emil Vesterinen

Kaiken kokoisella ja näköisellä puulla oli ennen vanhaan käyttökohteensa.

Lusto/Timo Kilpeläinen

Viulun tekeminen on tämän päivän tarkkuutta vaativaa puukäsityötä.

Päreistä katto, sahanpurusta eristeet

Metsästäjien ja metsätyömiesten suojakatos syntyi havuista. Paras rakennuspuu saatiin hitaasti kasvaneesta männystä. Rakentamiseen kelpasivat myös kuusi ja haapa. Rakennusperinteen uusi sovellus on esimerkiksi haapapaanut kirkon vuorauksessa Helsingin Viikissä. Uudistuneet säädökset mahdollistavat suurten puukerrostalojen rakentamisen.

Flaxwood

Flaxwood

Paras kattopäre saatiin hitaasti kasvaneesta ok-sattomasta männystä. Tuohta käytettiin kattomateriaalina ja eristeenä alimman hirren ja kivijalan välissä. Kuivattu puu on ollut sellaisenaan ja sahanpuruna hyvä lämmöneristäjä. Tämän päivän lämmöneristäjä on kierrätyspaperista tehty ekovilla.

Vanhan ajan tärkeä tulentekoväline oli käävästä saatu ja helposti syttyvä taula ja vasta 1800-luvulla tulitikku korvasi aiemman sytytysvälineen. 1910-luvulla esimerkiksi Mäntsälässä valmistettiin puolet Suomessa valmistetuista tulitikuista, joista merkittävä osa meni vientiin.

Omavaraistaloudessa puuta kului runsaasti. 1800-luvun alussa pelkästään valaisuun kului tuhansia mäntypäreitä aikuista kohden. Puuhiiltä käytettiin sepän pajoissa sekä Fiskarsin tapaan raudanvalmistukseen. Puun voimalla toimi höyrykoneita, laivoja, junia ja autoja.

Saunat ja talot lämpenevät yhä puun voimalla. Hake, pelletit ja puuvoimalat ovat tämän päivän arkea. Paperi- ja puuteollisuuden oheistuotteena saadaan energiaa. Puuhun perustuvaa suurimittaista biovoimaa kehitellään ja esimerkiksi puuhiilen valmistusta tuoteistetaan elinkeinoksi.

Pekka Virtanen

Haapapaanu on kirkkojen pitkäikäinen kattomateriaali, mutta Helsingin Viikin kirkon tapaan sitä voi luovasti käyttää muullakin tavoin.

Simo Virtanen

Jo talojen perustuksien tekemisessä tarvitaan puuta.

Mustikkaa, pihkaa ja kuusenkerkkiä

Metsä on ollut tärkeä ruoka-aitta ihmiselle. Erä-taloudessa riistalla oli suuri merkitys. Kasvi-kunnan tuotteista mustikkaa ja vadelmaa syötiin tuoreena. Puolukkaa säilöttiin talven varalle. Männyn kovettuneesta pihkasta saatiin silloista purukumia.

Sotien jälkeen perinteinen marjankeruu ja valis-tuksen nostattama sientenkeruu kuuluivat monen kodin arkitoimiin. Ostotuotteet, teollistuminen ja kaupungistuminen muuttivat suuresti kotitalouk-sien metsäkäyttötapoja. Nykyään jokamiehen-oikeuden nojalla marjanpoiminta on mukava vapaa-ajan harrastus.

Kotieläimet olivat ennakkoluulottomia metsän ravintovarojen hyödyntäjiä. Lehmälle kelpasivat tuoreena kasvit, sienet ja puun lehdet. Talven varalle kerättiin lehdeksiä.

Kansanlääkinnässä metsä oli mukana monen-laisten tautien ja vaivojen hoitamisessa. Käytettiin metsän kasveja, puiden lehtiä, kuorta, neulasia, pihkaa, tervaa, kääpää ja muita aineksia.

Ksylitolin esimerkin rohkaisemana metsästä etsitään uusia ruoka- ja rohtokeksintöjä. Herkku-

Valistuksen myötä sienet alkoivat 1900-luvulla maistua muuallakin Suomessa kuin vain itäsuomalaisissa ruoka-pöydissä.

tattien takia Suomeen tullaan Italiasta saakka mutta ruokakulttuuri on paljon muutakin. Mitä uutta voisi metsän osalta löytyä lähiruuan, tuotetorien, yrtti-tuotannon ja luomutilojen tuotteiksi?

Timo Soininen

Lampaat laidunsivat Hiittisten saariston koivumetsässä.

Lusto/Max Hagmanin kokoelma/Max Hagman

Elettyjä maisemia ja taidetta

Sivistyneistö koki 1800-luvulta alkaen kalevalaisen runouden olennaiseksi osaksi suomalaista kulttuuria. Siinä, kuten kuva-, sana- ja säveltaiteissa, luonnolla metsineen oli tärkeä sija.

Metsät jatkoivat kasvuaan kansan- ja maakuntalauluissa. Metsä taustoitti kotiseuturakkautta ja muita tunnemaailmoja. 1900-luvun kirjallisuudessa maaseutu tarjosi ihmiselle aidoimman elämäntavan. Tukkilaiselokuvat romantisoivat 1950-luvulla maaseutua aivan kuin ennakkoiden 1960-luvun koneellistumista.

Monien taiteilijoiden metsä- ja puukuvastot ovat yhä tärkeä osa kansallista identiteettiä. Arkkitehdit, muotoilijat ja kädentaitajat löytävät metsästä jatkuvasti uutta. Käsityön ja kansantaiteen saralta löytyy monenlaisia yllätyksiä, joista ITE-taide on hyvänä esimerkkinä. Itse Tehty Elämä eli ITE-taide korostaa jokaisen mahdollisuutta ja oikeutta olla luova ja aktiivinen taiteen tekijä.

Tänä päivänä metsä on vetovoimainen retkeily-, virkistys- ja matkailukohde. Metsäiset nähtävyydet, kulttuuri- ja luontopolut, perinnetapahtumat, markkinat sekä työnäytökset ovat hyviä kohteita matkailupalvelujen suunnitteluun.

Airi Matila

Puustoiset perinneympäristöt soveltuvat luomumaidon ja luonnonlaidunlihan tuotantoon. Laidunnuksen ansiosta metsänomistaja saa kauniin ja monimuotoisen maiseman.

Tommi Tenhola

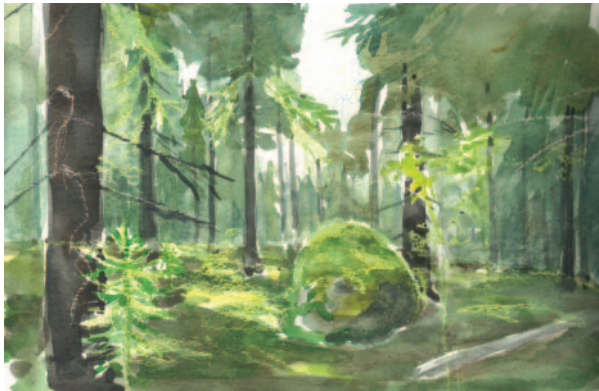
Metsällä oli näkyvä sija I. K. Inhan valokuviiin perustuvassa ja vuonna 1896 ilmestyneessä kirjassa Suomi Kuvissa – Finland i bilder. Monen harrastajan maisemakuvat ovat jatkumoa 1800-luvulla alkaneelle kansalliselle tyylille.

Maisemaa ja puuta

Maisema on elollisen ja elottoman luonnon sekä ihmisen vaikutuksen muodostama dynaaminen kokonaisuus. Maisema hahmottuu ihmiselle moniaistisesti tiedon, havaintojen, tunteiden, hajujen ja mielikuvien täyttämänä kokonaisuutena.

Maisemametsässä kaivataan näkyvyyttä, mutta myös suojaa nähdyksi tulemiselta. Näkymät, varjotukset, vanhat puurungot ja luonnon monimuotoisuus lisäävät maiseman vetovoimaisuutta.

Maisemallisesti laadukas metsä tuottaa aineetonta ja taloudellista hyötyä ja sillä on kansanterveydellistäkin merkitystä. Maisemametsä voi vaikuttaa esimerkiksi lähialueiden tonttien hintoihin ja kauppojen toteutumiseen. Sitä voidaan hyödyntää luontoliikunnassa sekä matkailu-, retkeily- ja hyvinvointipalveluissa. Puutavara on maisemametsän sivutuote.

Emilia Horttanainen

Suurin osa ihmisistä löytää lempipaikkansa luonnosta tai luonnonomaisesta ympäristöstä. Osalle mielimetsä on vanha ikimetsä, toisille miellyttävintä on puoliavoin ja puistomainen ympäristö.

Emilia Horttanainen

Maisemallisessa metsänkäsittelyssä muutokset ovat inhimillisesti hitaita ja vähäisiä. Samalla maiseman monimuotoisuutta ja luonnonmetsän vaikutelmaa lisätään.

Simo Virtanen

Komeita mäntyjä kannattaa jättää säästöpuuryhmäksi lähelle katsojaa, siten puuryhmä pienentää uudistusalan avointa tilaa.

Maisemametsän hoidon tavoitteena on viihtyisä ja elinvoimainen metsä. Osa metsästä jätetään käsittelemättä, osa väljennetään ja osa hakataan aukeaksi. Metsään jätetään erikokoisia puita, jotta metsä kehittyisi rakenteeltaan monipuoliseksi ja luonnolliseksi. Hakkuutähteet kerätään poltettaviksi. Uuden puusukupolven synty turvataan.

Metsänhoitokulttuuri on vuosisadan aikana muuttunut paljon. Teollisuuden puuntarpeen vaihtelut, harsinta, ojitus, koneellistuminen, metsäautotiet, maanmuokkaus, avohakkuut ja luonnonsuojelu on siinä olleet näkyviä tekijöitä.

Suomessa yksityismetsiä hyödynnetään kaupallisesti pääosin puuntuotannossa, joka perustuu metsänuudistustöihin, harvennuksiin ja uudistushakkuuseen. Uudistuskypsyiden saavuttanut puusto on pääosin tukkipuuta. Etelä-Suomessa puuntuotanto tuottaa 3–5 prosentin vuotuisen tuoton metsäomaisuudelle, mikäli hoito- ja hakkuutyöt tehdään oikea-aikaisesti.

Talouksmetsän uudistuslalle on tavoitteena saada uusi puusukupolvi kasvamaan mahdollisimman pian. Uudistushakkuun jälkeen maanmuokkauksella edistetään taimien elossa pysymistä ja kasvun nopeutumista.

Maisema puuntuotantoalueilla

- Hakkuualueet rajataan maaston muotojen mukaisesti ja vältetään suoria, keinotekoisia rajoja.
- Rantaan suositellaan jätettäväksi vaihtelevan levyinen suojavyöhyke, joka samalla estää kiintoainesten ja ravinteiden kulkeutumista vesistöön.
- Säästöpuita ja alikasvostaimia jätetään ryhmiin hakkuualueelle maisemaan sopivasti. Säästöpuina jätetään keloja, pötkelöitä ja muuta lahoppua, kolopuita, yksittäisiä tuulenkaatoja sekä aiemman puusukupolven järeitä puuyksilöitä, jaloja lehtipuita sekä kookkaita haapoja.
- Maisemaan kiinnitetään erityistä huomiota silloin, kun hakkuualueen läheisyydessä on asutusta, alueella on aktiivista ulkoilu- ja virkistyskäyttöä tai se on näkyvällä paikalla.

Taimikonhoidolla luodaan kasvaville ja parhaille puille kasvutilaa. Vähäarvoiset, huonolaatuiset ja liian lähekkäiset puut poistetaan. Hoidetun nuoren metsikön puut järetyvät nopeammin, jolloin metsikkö saavuttaa uudistuskypsyyden aikaisemmin.

Viime aikoina luonnon monimuotoisuus, maisema-, kulttuuri- ja virkistysarvot ovat lisääntyneet metsänomistajien tavoitteina. Metsänomistajien arvojen muuttuessa on ryhdytty monipuolistamaan metsien käsittelyn vaihtoehtoja. Eri-ikäisrakenteiselle metsänkäsittelylle ollaan kokoamassa suosituksia ja arvioita taloudellisesta tuloksesta.

Metsän taloudellisen hyödyntämisen valikoima on monipuolistunut ja esimerkiksi maisema on nykyään kauppatavaraa. Erilaisia taloudellisia vastuita ja uusia sopimuskäytäntöjä pohditaan.

Uudistuskypsä kuusikko saattaa olla naapurin mielimaisema. Virkistysarvokauppa tarjoaa mahdollisuuden nauttia maisemasta ja jakaa maisema-arvon kustannukset. Siinä maanomistaja sitoutuu maiseman hyödyntäjän maksamaa korvausta vastaan hoitamaan maisemaa yhdessä sovitulla tavalla. Hinta määräytyy puuston arvokasvun, puun myyntitulojen, korkokannan ja monen muun tekijän summana ja se voisi olla 4 000 euroa hehtaarilta 10 vuoden aikana.

Uudistuskypsän kuusikon puuntuotannollinen peruskysymys on, kasvattaako puustoa edelleen vai uudistaako se. Varttuneen kuusentaimikon hoito kannattaa tehdä ennen kuin lehtipuusto häiritsee kuusien kasvua, tällöin säilytetään enintään 10 prosentin koivusekoitus antamaan maisemaan vaihtelua.

Airi Matila

Martti Kuusinen

Tunnista ja säilytä

Kulttuuriperintökohteet ovat jäänteitä aiemmin eläneiden ihmisten toiminnasta. Osa niistä on helposti nähtävissä, mutta useimmiten ne ovat näkymättömissä sammaleen ja muun kasvillisuuden alla tai maan sisässä.

Metsissämme on runsaasti valtakunnallisesti, paikallisesti tai metsänomistajakohtaisesti arvokkaita kulttuuriperintökohteita. Niiden tunnistaminen ja säilyttäminen on tärkeää. Näin säilyy tieto siitä, miten metsiämme on hyödynnetty elinkeinoissa, muinaisuskoissa, taistelupaikkoina, asuinympäristöinä ja kulkuväylinä.

Tervahauta on yleinen kulttuuriperintökohde. Se koostuu suppilomaisesta haudan pohjasta ja halssista, jossa terva valutettiin tynnyreihin. Hiilimiilut erottuvat maastossa matalina, noin puolen metrin korkuisina laakeina kumpuina, joita kiertää yhtenäinen tai katkonainen ilmaotto-oja. Tervahaudan ja hiilimiilun halkaisija on 10–30 metriä.

Historiallisen ajan hylättyjen talojen, torppien ja muiden rakennusten jäänteitä on metsissä paljon. Kaskitalouden ja peltojen raivaamisen jäänteinä on metsissä runsaasti kiviröykkiötä.

Muita kulttuuriperintökohteita ovat esimerkiksi historiallisen aikakauden kaivot ja kellarit, kiviaidat, vanhat kulku-urat, teiden ja rajojen jäännökset, sillat, savenottopaikat, uittolaitteet, louhokset, puolustukset sekä muistomerkit ja kaiverrukset.

Merkittävät kulttuuriperintökohteet suojellaan muinaismuistolain (295/1963) perusteella ja tällöin niitä kutsutaan kiinteiksi muinaisjäännöksiksi. Muinaismuistolain mukaan kiinteän muinaisjäännöksen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu siihen kajoaminen on kiellettyä.

Tommi Tenhola

Rakenna uusi kiviaita vanhan ladontaperinteen mukaisesti ja tee kulttuuriteon.

Museoviraston muinaisjäännösrekisterissä on lähes 27 000 luetteloitua kohdetta, joista 60 prosenttia sijaitsee metsässä. Ne ovat lähinnä esihistorialliselta ajalta ja yleisimpiä kohteita ovat asuinpaikat, hautapaikat ja kivirakenteet. Uusia muinaisjäännöksiä löytyy koko ajan arkeologisissa inventoinneissa, metsätoissa ja maankäyttöhankkeiden yhteydessä.

Paikallisesti kannattaa yhdessä kerätä tietoja ja välittää niitä metsänomistajien ja metsäalan toimijoiden käyttöön. Mäntsälässä kerättiin tietoa kiinnostavista kohteista vuosina 2009–2011. Tällöin 30 000 hehtaarin alueelta kirjattiin 200 kohdetta lähinnä maanomistajien ilmoittamina. Yleisimpiä olivat rakennuksen perustukset tai paikka, huomattava yksittäinen puu sekä tervahaudat ja hiilimiilut.

Mäntsälän kunnan kuva-arkisto/UPM kokoelma

Hyvinkään Kaukastenkoskessa käynnistyi 1870-luvulla lankarullatehdas. Sen toiminta siirrettiin Lappeenrantaan, ja koski antoi muuntuneen nimensä Kaukaan tehtaille.

Leila Waren-Bäckström

Mäntsälän Tikkaron kalkkikivilouhos oli toiminnassa 1800-luvulla.

Airi Matila

Hakkuissa puusto suositellaan korjattavaksi varovasti kiinteän muinaisjäännöksen päältä kuten tehtiin Janakkalan puolustusvarustuksella.

Säilytä muinaisjäännökset metsätöiden yhteydessä

Ennen töiden aloittamista tarkistetaan Museoviraston muinaisjäännösrekisteristä, onko työmaa-alueella kiinteitä muinaisjäännöksiä. Rekisterin tiedot on saatavilla useiden metsäalan toimijoiden paikkatietojärjestelmissä. Kohde- ja sijaintitiedot löytyvät myös internetistä osoitteesta <http://kulttuuriymparisto.nba.fi>.

Jos työmaa-alueella tai sen välittömässä läheisyydessä on muinaisjäännösrekisterin kohde, otetaan ennen töiden käynnistämistä yhteys Museovirastoon tai maakuntamuseoon muinaisjäännöksen rajauksen selvittämiseksi. Museoviraston ja maakuntamuseoiden yhteystiedot löytyvät internetistä osoitteesta www.nba.fi/fi/maakuntamuseot.

Kiinteät muinaisjäännökset kierretään metsäkoneilla puunkorjuussa ja metsänuudistamisessa. Puutavara varastoidaan kiinteän muinaisjäännöksen ulkopuolelle. Hakkuussa muinaisjäännösalueen puustosta tehdään mahdollisuuksien mukaan tekopötkelöitä, jotka toimivat muinaisjäännöksen merkkeinä vuosikymmenten ajan.

Jos töiden yhteydessä havaitaan irtolöytöjä kuten palanutta luuta, kivisiä työkaluja, saviastian paloja tai koruja, asiasta ilmoitetaan työstä vastaavalle henkilölle. Hän ottaa yhteyden Museovirastoon tai maakuntamuseoon sekä maanomistajaan.

Laajoille muinaisjäännösalueille suunnitellaan erikseen ratkaisut.

Metsä, kulttuuri, kestävyys

Antiikissa kulttuuri tarkoitti maanviljelyä. Tänä päivänä maanviljelyskulttuurilla viitataan elinkeinon sitoutuneeseen elämäntapaan. Vastaavasti puhutaan metsästyskulttuurista, teollisesta kulttuurista, kivikauden kulttuurista, suomalaisesta kulttuurista tai kaupunkikulttuurista.

Kulttuuri tähdentää opittua ja jatkuvasti muuttuvaa ajattelua ja toimintaa. Metsäkulttuuria on metsätyö, polttopuiden keruu ja metsäretkeily. Hirsimökki on osa asumis- ja rakennuskulttuuria kuten Sibeliustalo on osa musiikkikulttuuria. Painettu sana, musiikki, elokuvat ja sähköinen media vievät metsäkulttuurin äärelle, vaikka metsässä ei oltaisiakaan.

Paikallisesti metsän kulttuurinen kestävyys voi olla pohdintaa metsän ja puun mahdollisuuksista ja merkityksestä omassa lähiyhteisössä. Se on tietotaitoa metsässä kulkemisesta, puista, kasveista, elämistä, kesästä, talvesta. Se on tietoa metsäluonnosta, metsän historiasta, metsän kasvamisesta, metsänhoidosta ja metsän hyödyntämisestä.

Etelä-Suomen muinaisilla metsäpoluilla liikkuva metsästäjä havainnoi metsäympäristöä toisin kuin vuosituhsia myöhemmin Mäntsälän metsiä kiertävä tulitikkutehtaan perustaja. Valmistukseen tarvittavaa haapaa löytyi ja pienestä alkaneesta tulitikkuteollisuudesta tuli 1900-luvun alussa tärkeä osa paikkakuntalaisten toimeentuloa.

Metsän kulttuurinen kestävyys on näkemyksiä lähi-seutujen metsänhoidosta, tuotteiden hankinnasta ja

Tommi Tenhola

Simo Virtanen

Erämetsä, kaskiviljelmä, metsälaidun, viljapelto, golfkenttä. Mäntsäläläisellä ja monella muulla golfkentällä saattaa olla monivaiheiset metsäjuuret.

jalostumisesta paikallisiin tarpeisiin. Mitkä ovat paikallisesti tärkeitä luonto- ja maisemakohteita? Jäävätkö marjat ja sienet metsiin kun ne voisi kerätä talteen? Sopisiko puuenergia koulun lämmitysvaihtoehtoksi?

Elinkeinoiniin liittyvät vaikutukset koskevat vaikkapa uuden puukoulun rakentamista, josta paikalliset metsänomistajat, saha, rakentajat ja muut yrittäjät saavat tuloja. Paikallisesti voidaan pohtia muitakin metsällisiä elinkeinoja. Voisiko metsä antaa mahdollisuuksia esimerkiksi elintarvike-, ravintola-, luonto-, eräopas-, matkailu- tai käsityöyrittäjille?

Kansallisella tasolla voidaan pohtia laajemmin metsäkuvien rakentumista ja metsäluovuuden olemusta. Millainen Metsä-Suomi halutaan rakentaa ja millaisia aineellisia sekä henkisiä voimavaroja siihen satsataan?

Metsän kulttuurilla tarkoitetaan kapeimmillaan kansankulttuurin ikääntyneitä ja valikoituja teemoja. Todellisuudessa metsällisen kulttuurin aikajana ulottuu myyttien metsästä nykyiseen metsänkäyttöön keskusteluineen ja tulevaisuuden haasteineen.

Sahalaitosten ja muiden puunkäytöstä kertovien rakennusten säilyttäminen ja uusikäyttö on tärkeä osa metsäkulttuurin näkyväksi tekemistä.

Kulttuurin näkeminen laajasti asettaa pohdinnat metsän, talouden ja kulttuurin suhteesta uudenlaisten näkymien eteen. Metsäkulttuuri ei olekaan kuriositeetti vaan tekemisten ytimessä toimiva ja koko ajan muuntuva rakennusaine.

Kulttuurinen kestävyys on ymmärrystä luonnosta ja ihmisten toiminnasta. Ymmärrys tietotaidon synnystä ja soveltamisesta koskee niin yksittäisiä tuotteita, pitkiä palveluketjuja kuin koko metsäklusterin toimintaa.

Ennen kannoista valmistettiin hiiltä sysimiiluissa. Nykyään kannot haketetaan energiapuuksi lämpölaitosten käyttöön, ja uuden toimintakulttuurin ilmasto- ja monimuotoisuusvaikutuksista keskustellaan.

Simo Virtanen

Metsässä on tilaa monenlaiselle kulttuurille.

Tämän oppaan tavoitteena on tehdä tutuksi metsäkulttuuria Etelä-Suomessa. Opas on osa Forest heritage developer in joint cultural area -hanketta, jota osarahoittaa Central Baltic Interreg IV A -ohjelma. Hankkeen toteuttavat virolainen Riigimetsa Majandamise Keskus RMK, TTS ja Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio.

Metsäkulttuuria Etelä-Suomessa

© Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio

Teksti: Airi Matila ja Pekka Virtanen

Kannen kuvat: Tommi Tenhola ja Simo Virtanen

Taitto: Katja Tiilikka

Julkaistu internetissä toukokuussa 2011

Painettu julkaisu ISBN:978-952-5694-82-6

Verkkojulkaisu URN:ISBN:978-952-5694-83-3

Suosittelava viittaustapa: Matila, A. & Virtanen, P. 2011. Metsäkulttuuria Etelä-Suomessa. Metsätalouden kehittämiskeskus Tapion julkaisuja.

Metsäkulttuuria Etelä-Suomessa

Metsää on hyödynnetty rakentamiseen, tarvekaluiksi, lämmitykseen ja ruuaksi. Matkan varrella kivi-
kirveet ovat muuttuneet moottorisahoiksi ja omavaraistalous rahataloudeksi. Entisaikojen jätkä istuu
nykyisin hakkuukoneessa, jonka avulla jo puun taimetkin istutetaan.

Metsien menneisyyttä näkyväksi tekemällä ja muutoksia tarkkailemalla voi nostaa esiin metsien
tulevaisuuden mahdollisuuksia. Oman metsän hoito puun, maiseman, matkailun, virkistykseen sekä luonto-
ja kulttuuriarvojen takia saa syvyyttä, kun tietää mistä ollaan tultu ja mihin ollaan menossa.

Metsä on ekologiaa ja taloutta. Metsä on myös kulttuuria, kaikkea ihmisen metsään liittyvää ajattelua ja
tekemistä. Kulttuurinen näkökulma tunnistaa metsän ja ihmisen jatkuvasti muuttuvan suhteen.

Metsäkulttuuria Etelä-Suomessa -opas tarjoaa virikkeisen ja käytännönläheisen näkökulman metsän
kulttuuriin.

Skogskultur i Södra Finland

Skogen har gett oss byggmaterial, bruksföremål, värme och mat. Med tiden har stenyxorna bytts ut mot
motorsågar och självhushållning har omvandlats till penninghushållning. Tuffingen från förr kör
nuförtiden avverkningsmaskinen, som till och med används till att plantera små plantor.

Genom att studera skogarnas historia och de förändringar som skett kan man se vilka möjligheter framtiden
erbjuder. När vi vet hur allt började och vart vi är på väg ökar förståelsen för skötseln av skogen, vare sig det
handlar om virke, landskap, turism, rekreation eller natur- och kulturvärden.

Skogen är ekologi och ekonomi. Kultur är däremot allt det som människan tänker och gör i fråga om
skogen. Tack vare den kulturella synvinkeln märker man hur förhållandet mellan skogen och människan
ständigt förändras.

Hitta kulturarvet i din skog. Bekanta dig med kulturarvet i Södra Finlands privatskogar på adressen
www.metsavastaa.net/kulturlamningar_i_skogsbruket.

Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio
Soidinkuja 4 00700 Helsinki
puh. 020 772 9000, fax 020 772 9008
tapio@tapio.fi, www.tapio.fi
www.metsavastaa.net

Skogsbrukets utvecklingscentral Tapio
Orrspelsgränden 4 00700 Helsingfors
tfn 020 772 9000, fax 020 772 9008
tapio@tapio.fi, www.tapio.fi
www.skogsreflexen.net

PEFC/02-44-12